

Odvetnik Nikolaj Tonkli (1888–1975)

PRVI IN DO SEDAJ EDINI SLOVENSKI PODŽUPAN MESTA GORICE

Erika Jazbar

Tako je “goriški rojak iz Severne Amerike” – v njem prepoznamo dr. Lojzeta Vogriča, ki je živel v Kaliforniji – naslovil spominski zapis o Nikolaju Tonklju, ki ga je poslal *Katoliškemu glasu* in je bil objavljen 11. decembra 1975, nekaj mesecev po smrti tega goriškega odvetnika. Težišče zapisa je na dveletju nemške uprave v Gorici (1943–1945), ko je bil odv. Nikolaj Tonkli slovenski podžupan oz. eden izmed dveh goriških podžupanov.

Pravnik Lojze Vogrič, ki je dotlej deloval v Tolminu, je bil v tistem dveletju dejaven na goriški prefekturi, bil nekakšen podprefekt, pa čeprav formalno te funkcije ni imel, odgovoren je bil za slovenske zadeve, tudi za vračanje poitalijančenih priimkov v izvirno slovensko obliko. S slovenskim podžupanom mesta je tesno sodeloval.

Odvetnik Nikolaj Tonkli si je na goriški občini namreč prizadeval za uveljavljanje

slovenščine na različnih nivojih – od dvojezičnih lepakov po mestu do zaposlovanja ljudi z znanjem slovenščine, od dvojezičnih osebnih izkaznic do reševanja perečih vprašanj slovenskih okrajev in ljudi. Kot pravnik se je angažiral tudi za uvajanje slovenščine in za imenovanje slovenskih ljudi na sodiščih.

O političnem in družbenem kontekstu, ki je po padcu fašizma in do konca druge svetovne vojne v času nemške uprave v Gorici vse te pridobitve omogočal, smo nekaj splošnega napisali v nadaljevanju, ki smo jo v prvih treh številkah letošnje revije *Mladika* posvetili slovenski gimnaziji pod Kapelo, ki je tudi spadala v ta okvir. To je bilo obdobje, ko so zahteve Slovencev – predvsem goriškega kroga, ki se je zbiral okoli dr. Janka Kralja in je bil povezan s Slovensko ljudsko stranko, ter polkovnika Slovenskega narodnega varnostnega zbora Antona Kokaljja, – našle pot do uresničitve. Menili so namreč, da je treba izkoristiti vsako priložnost za udrditev slovenstva v pričakovanju na novo, povojno ozemeljsko in politično ureditev. Novosti so podpirali ali vsaj dopuščali takratni goriški prefekt grof Marino Pace in nemški oblastniki, med katerimi je bilo veliko Korošcev, pa tudi v avstrijskem duhu formirani italijanski Goričani ob nasprotovanju salojcev in fašistov, pa tudi komunistov in OF. Omogočili pa so jih tudi tisti goriški Slovenci, ki so sprejeli funkcije, se niso izmikali pred odgovornostjo, se niso bali posledic, ki jih je tako izpostavljanje prinašalo, saj so že vnaprej vedeli, da v najboljšem primeru to prinaša znane psovke.

Spominski zapis o Nikolaju Tonklju v *Katoliškem glasu* 11. dec. 1975

Matija Tratnik, *Temna zarja na Primorskem, Koledar Svobodne Slovenije, 1951, str. 145–146.*

Nemški rajh je v tistih dneh uresničil enega davnih ciljev nemške politike: dosegel je Sredozemsko področje. Tega ozemlja Nemci niso nameravali več izpu- stiti iz rok. Zato so ga odtrgali od Italije in Jugoslavije in ustanovili 15. oktobra 1943 novo upravno tvorbo „Jadransko Primorje“ (Adriatisches Küstenland), ki je obsegalo Ljubljansko pokrajino, vso Julijsko krajino z Reko in videmsko po- krajino. S tem dnem je vsa civilna oblast prešla z vojaškega poveljstva na vrhov- nega komisarja, ki je imel sedež v Trstu. Za vrhovnega komisarja je bil imenovan Celovčan dr. Friedrich Rainer. /.../

Nemci so takoj ob proglasitvi Jadranskega Primorja začeli preurejati civilno upravo. Pustili so sicer italijanski upravni sistem. Dovolili so pa, da so v slovenskih krajih prišli do veljave slovenski ljudje, samo če so hoteli. Imenovali so nove prefekte. V Trstu je postal prefekt zagrizen fašist dr. Bruno Coceani, v Gorici pa trezni in zmerni grof Marino Pace. Postavili so tudi nove župane. Važno je, da je Gorica dobila prvič v sto letih slovenskega podžupana v osebi dr. Tonklija. Nemci so si prilaščevali tudi pravice vrhov nedržavne oblasti. /.../

Polkovnik Kokalj je tudi na kulturnem in političnem polju dosegel nekaj pomembnih uspehov. Na njegovo zahtevo so se 3. januarja 1944 začele slovenske oddaje na tržaškem radiu. V Idriji, Ajdovščini, Vipavi, Postojni in drugih slovenskih krajih, kjer je bilo mogoče, so bili imenovani slovenski župani. V Gorici je bil imenovan prvi slovenski podžupan sploh. Za župana pa so postavili dva zmerna goriš- ka Italijana drugega za drugim, ki sta se resno trudila, da bi ustvarila pogoje pravičnega sožitja med Slovenci in Italijani. Tudi novi goriški prefekt grof Marino Pace je vodil pomirjevalno politiko. Slabše je bilo v Trstu, kjer je bil 22. oktobra 1943 imenovan za prefekta zagrizen fašist dr. Bruno Coceani.

Družina Tonkli

Med njimi je bil tudi odvetnik Nikolaj Tonkli (1888–1975), ki se je rodil v Gorici, izhajal pa je iz znane družine odvetnikov in politikov iz Breginja. Njegov stric je bil odvetnik in deželni poslanec Josip Tonkli (1834–1907), njegov oče pa Josi- pov brat in družabnik v znani odvetniški pisarni v Gorici, ki je delovala od leta 1870, tudi on odvetnik in deželni posla- nec Nikolaj Tonkli (1844–1902). Brata odvetnika sta imela na Goriškem močan politični vpliv predvsem v zadnji četrtini 19. stoletja, dokler ni prevladal duhov- nik in politik dr. Anton Gregorčič. Bila sta tudi med ustanovitelji raznih gospodar- skih društev. Nikolaj Tonkli (starejši) je bil med drugim prvi predsednik Goriške

Tonklijeva hiša v Ascolijevi ulici v Gorici

ljudske posojilnice, ki je bila prva slovenska posojilnica v Avstrijskem Primorju in je do-
movala v stavbi, kjer je z bra-
tom imel odvetniško pisarno.
Hiša klasicističnega sloga, ki
stoji na severnem vogalu trga
pred cerkvijo sv. Ivana v Gorici,
je bila znana kot Tonklijeva
hiša, po drugi svetovni vojni in
več kot dve desetletji je bil tam
tudi sedež nekaterih sloven-
skih organizacij, od Slovenske
prosvetne zveze do SKGZ,
Glasbene matice, Kmečke zve-
ze in Slovenskega planinskega
društva Gorica. Širši goriški
javnosti je sicer stavba znana
kot Ascolijeva hiša, ker se je v
njej rodil jezikoslovec Grazia-
dio Isaia Ascoli (1829–1907).

Nikolaj Tonkli (1888–1975)

Nikolaj Tonkli (mlajši) se je rodil v Gorici 10. decembra 1888. Njegova mama je bila Maria Lenassi, krščen je bil v cerkvi sv. Ignacija na Travniku, imel je dve leti mlajšega brata Antona, ki se je ravno tako rodil v Gorici in je bil krščen v cerkvi sv. Vida na Placuti, padel pa je malo pred koncem prve svetovne vojne, 28. junija 1918, pokopan je na Madžarskem.

Nikolaj Tonkli je študij prava zaključil na univerzi v Gradcu leta 1914, leta 1933 se je poročil z Mario Giovanni Grinover, v Gorici je odprl odvetniško pisarno, ki jo je nato imel v Ulici 24. maja.

Po padcu fašizma, ko so nekateri goriški Slovenci uvideli možnost, da bi se slovenski ljudje in slovenski jezik vrnili v javnost v različnih oblikah, je bil Nikolaj Tonkli evidentiran za kandidata za goriškega podžupana. Bil je mestni človek, njegova družina je bila poznana in cenjena tudi pri Italijanih, bil je že starejši, v 55. letu, tako da je bil sprejemljiv za različne sredine. Dotlej in tudi kasneje je bil kot osebnost v glavnem v senci. Ko je v poznem poletju leta 1943 padel predlog o podžupanskem mestu, je funkcijo sprejel.

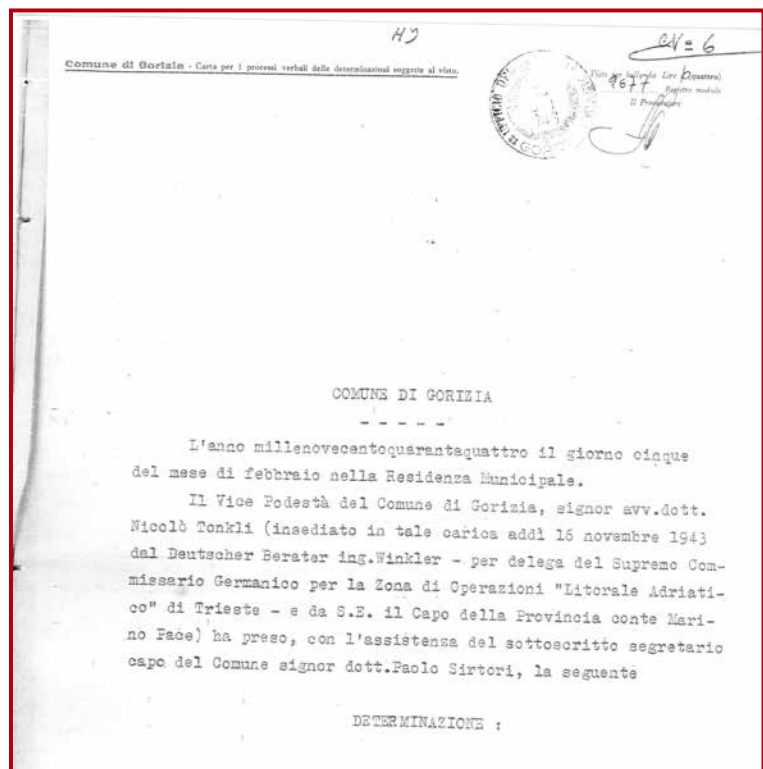

Odvetnik Nikolaj Tonkli (1888–1975)

Štefan Bukovec, ki je po vojni Nikolaja Tonklija srečeval v kavarni Bratuž, mi je dejal, da je bil visok in resen možakar, poredko se je posmejal, bil je cenjen odvetnik, nosil je vedno klobuk, če bi ga posedli kamorkoli na Dunaj, bi bil tam kot doma.

Imenovanje za goriškega podžupana

Nikolaj Tonkli je postal goriški podžupan 16. novembra 1943 skupaj z drugim podžupanom inž. Francescom Fogarjem (1876–1955). Službo sta ohranila do prihoda Titovih čet v mesto. Inž. Fogar je bil starejši brat nekdanjega tržaškega škofa Alojzija Fogarja, družina je bila goriška, živeli so nedaleč od pevmškega mosta, otroci so bili krščeni v stari pevmski cerkvi, ki je bila nato poškodovana med prvo svetovno vojno, tako kot

Sklep goriške občinske uprave, ki ga je leta 1944 sprejel podžupan Nikolaj Tonkli. (ASGO, Archivio storico del Comune di Gorizia, b. 8, f. 17, str. 49)

dom Fogarjevih. Impozantno družinsko grobnico si lahko še danes ogledamo na pevmskem pokopališču. Tam počiva tudi Francesco.

Tonklijovo imenovanje je povzročilo veliko razburjenja med fašisti, protestirali so tudi pri dučeu, dosegli dvotedenski zamik pri imenovanju, a nič več od tega.

Za goriškega podeštata oz. župana je nemška uprava najprej imenovala Luigi Sussija, ki je bil znan goriški kirurg, primarij in direktor bolnišnice, profesor na padovanski univerzi. Izpopolnjeval se je tudi na Dunaju in je odlično obvladal nemški jezik.

V goriškem državnem arhivu, ki domuje na Placuti, hranijo tudi fond goriške občine, v katerem je več zvezkov o delovanju občinske uprave. S pomočjo zapisnikov lahko sledimo sklepom, ki jih je do konca leta 1943 v glavnem podpisoval župan Sussi, leta 1944 je bil v glavnem odsoten, nadomeščal ga je podžupan Fogar vse do 25. maja 1944, tu pa tam tudi podžupan Tonkli, nakar je nemška oblast imenovala novega župana. Podeštata je takrat postal grof Alessio Coronini Cronberg, ki je nato vodil vse seje do zadnjega zapisnika, ki nosi datum 21. aprila 1945.

Prvi zapisnik po vojni pa je 1. septembra 1945 podpisal slovenski zdravnik Karlo Rutar, ki je bil na mestu, ki

Sedež občinske uprave v Gorici

odgovarja županskemu, od 2. julija 1945, ko so ga tja imenovali zavezniki.

Tonklijovo delovanje na goriški občini

Če sledimo spominskemu zapisu, ki ga je o Nikolaju Tonkliju v *Katoliškem glasu* objavil Lojze Vogrič, med drugim takole beremo: *Pokojni je bil tih in skromen javni delavec, ki ni nikoli silil v ospredje. Pred njegovo poštenostjo in značajnostjo so se klanjali tudi najbolj zagrizeni fašisti. Bil je vedno pripravljen stopiti na branik slovenskih pravic, tudi takrat ko je bilo to življenjsko nevarno in skrajno nepopularno; v časih, ko so se mnogi potuhnil, če že ne stopili v*

Boris Mlakar, Domobranstvo na Primorskem, 1982, str. 129–130.

V Gorici kot deželnem glavnem mestu je bilo za take ljudi lažje, kajti tu je bilo več inteligence, ideološko nasprotne narodnoosvobodilnemu gibanju, posebej še, ker je iz Ljubljane prišlo mnogo protikomunistično usmerjenih akademikov. Ta inteligenca, tudi iz vrst bivše sredine, je pristajala na razne funkcije tudi iz narodnega navdušenja, a seveda z obilo politične naivnosti. Vidni položaji, ki so jih imeli Slovenci, so bili npr. podžupan v Gorici, to je bil dr. Nikolaj Tonkli, ki se sicer ni izpostavljal, ter okrožni in okrajni sodniki. Okrožno sodišče v Gorici je vodil Franc Vidmar, ki pa je bil simpatizer OF. Okrajna sodišča so redno delovala le v Gorici, Ajdovščini in Tolminu, večina sodnikov je sem prišla iz Ljubljane in tudi med njimi je bilo več simpatizerjev OF. Na goriški prefekturi, ki ji je načeloval grof Marino Pace, je bil referent za slovenske zadeve nam že znani dr. Lojze Vogrič.

sovražnikove vrste, da si tako ohranijo nedotaknjeno svoje dobro ime za prihodnost. Nič za to, če je narod ostal sam s slovenskimi duhovniki.

V septembru 1943 mu je bilo ponudeno podžupansko mesto. Ko je uvidel, kolike važnosti bi bilo, da bi prvič v zgodovini prestopil Slovenec prag goriškega županstva, je mesto sprejel in je takoj uvedel kot uradni jezik poleg italijanščine tudi slovenščino. Celo osebne izkaznice so se izdajale dvojezično. Kolike so bile pri tem težave, si je lahko predstavljati, če pomislimo, da uradniki niso bili zmožni slovenskega jezika in je vse to ogromno delo vršil v glavnem potom svojega tajnika dr. Sobana, ki ga je nastavil na občini.

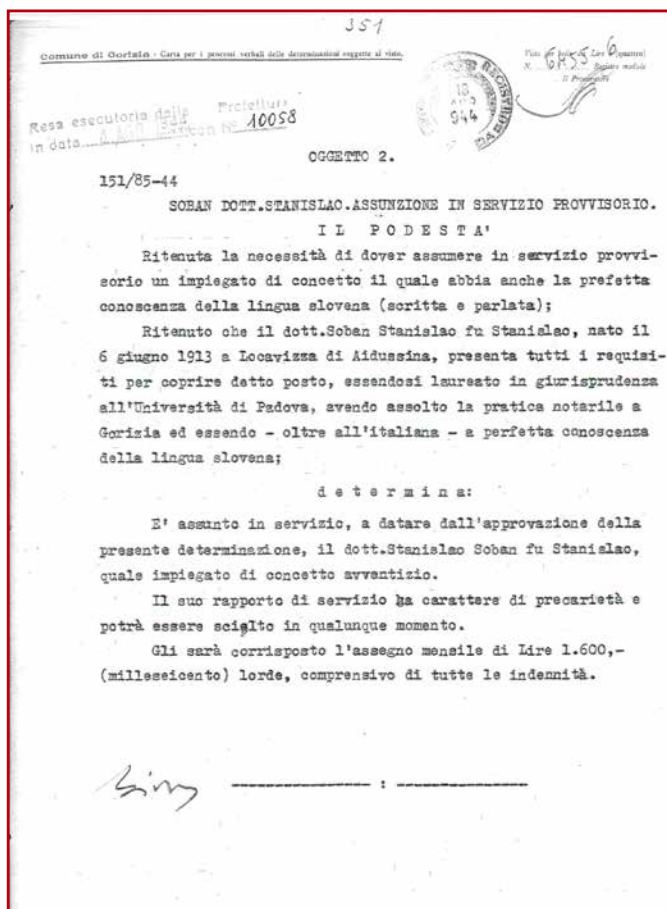
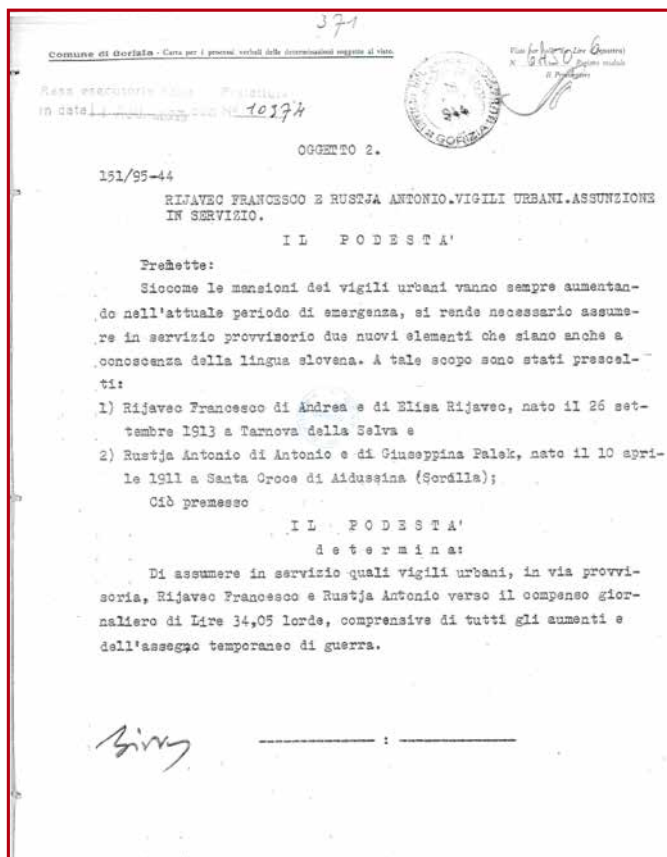
Bil je tudi eden izmed redkih goriških slovenskih odvetnikov, ki se je boril, da se takoj leta 1943 uvede na sodišču kot uradni jezik tudi slovenščina. Ni se vdal pritisku OF, ki je vztrajala na tem, neverjetno in vendar resnično, da mora ostati na sodišču samo italijanščina. In da je bil pritisk, ki ga je Osvobodilna fronta izvajala nad sodniki, ki so prišli iz Ljubljanske pokrajine, saj Slovencev na sodnijah na Primorskem ni bilo, in si jih je bilo treba izposoditi iz Ljubljanske pokrajine, zelo močan, dokazuje dejstvo, da so enega izmed treh (število potrebno za senat) partizani zvalili na svoje ozemlje v Brdih in ga tam ubili, češ da je zagrešil veliko izdajstvo, ker je razpravljal in sodil v slovenščini na sodišču v Gorici.

Nekaj dokumentov

Za marsikateri stavek, ki ga je napisal Lojze Vogrič, v državnem arhivu v Gorici najdemo tudi dokumente. Če omenimo zanimivejše, si posebno mesto zasluži sklep, ki je datiran avgusta 1944 in določa, da se dr. Stanislav Soban, ki je bil nato na občini Tonklijeva desna roka, zaposli za določen čas ravno zaradi znanja slovenščine.

“Upoštevač potrebo po zaposlitvi osebe za določen čas, ki tudi odlično obvlada slovenski jezik (pisno in ustno), /.../ upoštevač, da dr. Stanislav Soban razpolaga z vsemi rekviziti, da zasede to mesto, saj je diplomiral iz prava

Sklepa iz leta 1944 o zaposlitvi dr. Stanislava Sobana ter dveh mestnih redarjev zaradi znanja slovenščine. (ASGO, Archivio storico del Comune di Gorizia, b. 8, f. 17, str. 351 in 371)

STANISLAV SOBAN (1913–2001)

Profesor pravnih in ekonomskih ved, rojen v Lokavcu pri Ajdovščini, pravo je študiral v Padovi z namenom, da bi postal notar. Notarsko prakso je opravljal v Ajdovščini in Gorici, kjer je pod nemško upravo sprejel službo na goriški občini kot izredni uradnik na razpolago slovenskemu podžupanu Tonkliju. Na tem mestu je ostal tudi maja 1945 in pod ZVU vse do vrnitve italijanske uprave, ko je moral zapustiti Gorico. Preselil se je v Trst, kjer je ostal do smrti. Do upokojitve je poučeval na slovenskih šolah, od tega 20 let pravo in ekonomijo na zavodu Zois. Zaradi pomanjkanja ustreznih učbenikov iz pravnih in gospodarskih ved, javnih financ in statistike je za dijake sestavil ducat skript in jih izdal v knjižni obliki. Bil je član uprave openske posojilnice, pa tudi različnih pravnih komisij stranke Slovenska skupnost. Ta mu je leta

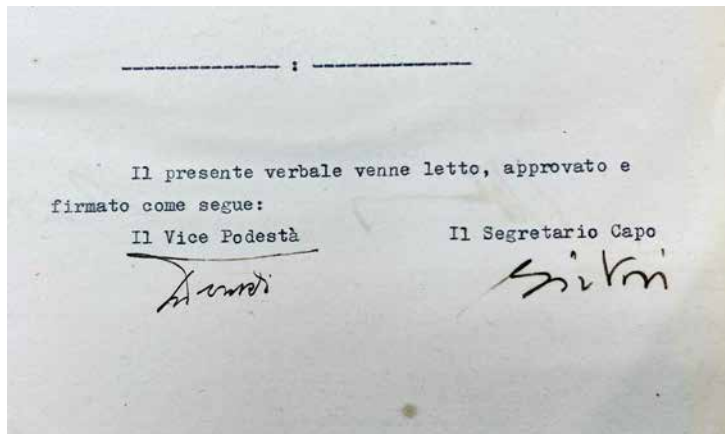
1977 zaupala sestavo osnutka zakonskega predloga o zaščiti slovenske manjšine v Italiji, ki je postal ogrodje vsem nadaljnjim besedilom.

na padovanski univerzi, v Gorici je opravil prakso notarja in ob italijanskem odlično obvlada tudi slovenski jezik,” beremo v sklepu, ki ga nato podpiše tudi prefekt.

Teden kasneje pa je bil izdan podoban sklep, tokrat za zaposlitev dveh mestnih redarjev, Franca Rijavca s Trnovega in Antona Rustje iz Vipavskega križa, ravno tako zaradi znanja slovenskega jezika.

Med raznimi plačili, ki jih je odobril župan, je tudi tisto v prid tiskarni Lucchesi (Lukežič), ki je delovala v Križni ulici v Gorici, med drugim za tiskanje dvojezičnih plakatov. Omenjena tiskarna je obenem tiskala poltednik *Goriški list*, tednik *Tolminski glas* in druge slovenske tiskovine tistega časa.

Tonkljev podpis v zapisniku s sklepi občinske uprave

Fašizem ni prizanesel niti pokopališčem. Štandreško božjo njivo so fašistične oblasti zaprle leta 1934, uradno iz sanitarnih razlogov, češ da so grobovi preblizu hiš, domačini pa so bili prepričani, da je to zato, ker so tam počivali ugledni slovenski narodnjaki, med katerimi je oblasti najbolj motil duhovnik in politik Anton Gregorčič. Štandreški župnik Jožef Kosovel je na občino in prefekturo naslovil več dopisov z zahtevo, da bi pokopališče ponovno odprli, uspešen pa je bil njegov naslednik Alfonz Čuk, ki je zadevni dopis poslal občinski upravi v času nemške uprave. Goriška občina je v ponovno odprtje štandreškega pokopališča privolila januarja 1944, prefektura je nato izdala dovoljenje 1. februarja.

Zadnja leta

Nikolaj Tonkli se je po dveh letih podžupanovanja vrnil v senco, do smrti je živel v Gorici, umrl je 25. septembra leta 1975, star 87 let. Osmrtnico je družina objavila v *Katoliškem glasu* in *Novem listu* ter v dnevniku *Il Piccolo*. V njej med drugim piše, da je “nenadoma umrl”. Po moževi smrti se je vdova preselila na Korzo, umrla je leta 1984. Oba sta pokopana v družinski grobnici ženinih sorodnikov pod oboki goriškega pokopališča.